

Portešová, Šárka.

Skryté nadání: psychologická specifika rozumově nadaných žáků s dyslexií.

Brno: Masarykova univerzita, 2009. 164 str.

Na dvacátých osmých Psychologických dnech v Olomouci hovořila Šárka Portešová z brněnské Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity o potížích, které má při shánění intelektově nadaných dětí s dyslexií do svého výzkumného souboru. Vypovídá to o její vědecké serióznosti. V poslední době se příliš často setkáváme s tím, že kolegové, kteří se věnují nějaké problematice, nacházejí příslušné probandy v počtech, které jaksi neodpovídají jejich reálnému výskytu v populaci. Týká se to právě nadaných dětí, jejichž vyhledávání dnes prochází boomem, ale třeba také dětí s diagnózou patřící do spektra autistických poruch. Někdy mám pocit, že každé trochu šikovnější dítě je označováno za nadané a každé „trochu divné“ dítě, s nímž si psycholog nebo psychiatr neví rady, dostává nálepkou autisty. A s nadanými autisty (kterých je řádově podstatně méně než nadaných dyslektiků) se roztrhl pytel – mohu-li tak soudit z posudků, s nimiž ke mně do bratislavského Dětského centra přicházejí mnozí rodiče, abych jim s problémy jejich „odlišných“ dětí pomohl.

Souběh vysokého nadání a poruchy učení není u nás zatím natolik populární, i když označení „dvojitá výjimečnost“, pod kterým se o nich píše v americké literatuře (a které přebírá i Šárka Portešová) zní v češtině velmi lákavě. Na rozdíl od angličtiny je slovo výjimečný u nás spojováno spíše s nadprůměrem, zatímco v anglicky mluvících zemích jsou jako „exceptional children“ označovány i děti s různými poruchami. „Double exceptionality“ tedy na výjimečně nadané žáky s dyslexií sedí jako ušité. Českému čtenáři to autorka vysvětluje v subkapitole *Terminologické poznámky*, která je součástí úvodu recenzované publikace. Důležité pro porozumění dalšímu textu je též vysvětlení, že ač autorka sama se zabývá pouze dětmi s dyslexií ve smyslu poruchy čtení, v citacích z americké literatury se pojem dyslexie používá v obecnějším smyslu jakékoli vývojové poruchy učení.

Vlastní text je členěn do šesti kapitol. První je věnována problematice *poruch učení* z hlediska rozumového nadání. Přináší stručný historický přehled přístupů (v Evropě, USA i doma), informuje o americké a české legislativě, která se otázky specifických poruch učení týká, nastiňuje možnosti jejich vymezení. V této souvislosti diskutuje o třech možných přístupech: dyslexie jako deficit, dyslexie jako talent (zvláštní způsob zpracování informací) a dyslexie (i nadání) jako sociální konstrukt.

Druhá kapitola je věnována stručnému historickému přehledu přístupů k problematice *nadání*. Prochází od zkoumání „geniů“, přes longitudinální výzkum L. M. Termana až po současné rozšiřování koncepce nadání prakticky na celou osobnost. Zdůrazňuje, že nadání může mít různé podoby a projevuje se nejen ve škole nebo v rozumové oblasti. Zásadní je odklon od ztotožňování nadání pouze s vysokým IQ. V této souvislosti se však opírá jen o notoricky známý tříkruhový model J. S. Renzulliho; domnívám se, že by bylo na místě uvést i zajímavé přístupy dalších současných autorů.

Souběhu vysokého nadání a handicapu je věnována třetí kapitola. Zásahu o rozvoj poznání v této oblasti autorka oprávněně připisuje americkým odborníkům, kteří se jí věnují už od sedmdesátých let minulého století. V kapitole se zmiňuje o amerických, českých i slovenských předpisech. I když to přímo neuvádí, je zřejmé, že ty české se slovenskými materiály, jež byly slovenským ministerstvem školství schváleny již v roce 2005, částečně inspirovaly. Na inspiraci americkým zákonem IDEA, který řadí problematiku nadaných lidí

s handicapem k prioritám výzkumu, vzdělávání i technické pomoci, si však v ČR i SR budeme muset zjevně ještě dlouho počkat.

Nejrozsáhlejší čtvrtá kapitola je věnována *rozumově nadaným dětem s dyslexií*. Podrobněji se vrací k vývoji odborného zájmu o problematiku. Jádrem textu je rozbor bariér identifikace a vzdělávání těchto dětí. Jde o nedostatečnou akceptaci faktu, že podobní jedinci vůbec existují, a stereotypní očekávání neboli mýty: o nevyhnutelně excelentním výkonu nadaných ve všech akademických oblastech včetně čtení a jazykových dovedností, o existenci typických atributů spojených s poruchou učení, o možnosti manifestace nadání a handicapu výhradně v odlišných doménách. Dále autorka rozebírá nevhodný vzdělávací přístup k nadaným dyslektikům a zvláštní pozornost věnuje mechanismům kompenzace, díky nimž se nadání a handicap mohou vzájemně maskovat, takže nadané dítě s dyslexií je pokládáno za zcela průměrné. V dalších subkapitolách autorka uvádí osobnostní a behaviorální charakteristiky nadaných dětí s dyslexií, věnuje se jejich sociálním a emočním problémům. Zařazená typologie nadaných žáků s dyslexií může být užitečná zejména pro jejich pedagogy.

Pátá kapitola je věnována problémům *identifikace rozumově nadaných dyslektiků*. Upozorňuje na nebezpečí pozdní identifikace těchto žáků. Navrhuje základní identifikační schéma, které může být užitečným vodítkem pro psychology, především pro pracovníky pedagogicko-psychologických poraden. Jim poslouží i shrnutí základních požadavků na identifikační proces, zařazené na závěr kapitoly. Jádrem textu je podrobná kritická diskuse o problematice tzv. diskrepančního kritéria, které pro diagnostiku specifické poruchy vyžaduje významné snížení příslušné funkce při normální úrovni všeobecné inteligence. Toto čtyřicet let staré kritérium se v našich podmínkách převážně používá dodnes; právě analýza problematiky nadaných žáků však ukazuje, že není nejvhodnější. V české ani slovenské psychologické a speciálně-pedagogické obci však není současná odborná diskuse na toto téma dostatečně reflektována. Proto bych recenzovanou práci Šárky Portešové doporučoval do pozornosti nejen těm, kdo se věnují nadaným dětem, ale i všem odborníkům, kteří pracují s dětmi s dyslexií či jinými poruchami učení. Pro psychology jsou cenné také informace o profilových a subtestových analýzách strukturních testů inteligence (především WISC), jež autorka v páté kapitole shromáždila. Zmínka o teorii C-H-C (Cattell-Horn-Carroll), o kterou se dnes psychologické měření inteligence často opírá, je ale příliš povrchní; zasloužila by si několik vět navíc, včetně kritického zhodnocení. Informace o dynamickém testování a aplikaci modelu reakce na intervenci je stručná, poskytuje však dostatečný přehled o výhodách i rizicích těchto přístupů, speciálně mají-li být použity k identifikaci nadaných dětí.

Poslední kapitola je věnována *rodině, poradenství a vzdělávání nadaných žáků s dyslexií*. Upozorňuje na možná rizika, ale především na stimulační a protektivní hodnotu rodinného a školního prostředí. Obecné požadavky kladené na úspěšné vzdělávací strategie, jakož i informace o vzdělávacích modelech vhodných pro nadané dyslektiky poslouží hlavně učitelům těchto žáků.

V závěru se autorka pokusila sumarizovat významné změny, ke kterým v oblasti psychologie a pedagogiky, ale i celé společnosti došlo od doby, kdy se objevily první inteligenční testy. Je důležité si tyto změny uvědomit a akceptovat je i v práci s nadanými dětmi, včetně těch, které kromě nadání vykazují i dílčí oslabení. Nejen laické, ale i vědecké poznání se vyznačuje velkou setrvačností. Pro zajímavost: přestože na čele snah o adekvátní přístupy k nadaným stojí dnes američtí odborníci, poslední vydání psychologického slovníku Americké psychologické asociace stále definuje nadání jako IQ vyšší než 130. Podobné simplifikaci jsou, žel, přístupni i někteří naši kolegové. Pokud bychom se místo o názory J. S. Renzulliho, R. J. Sternberga, H. Gardnera a dalších (mnoho z nich Šárka Portešová cituje)

opírali o toto slovníkové vymezení, ušlo by naší pozornosti mnoho nadaných jedinců – třeba jen proto, že jim dílčí porucha neumožňuje zabodovat v klasickém inteligenčním testu, nebo proto, že se jejich výjimečný talent projevuje jinde než právě v testové situaci.

Brněnská psycholožka Šárka Portešová se problematikou rozumově nadaných dětí zabývá již řádku let. Její současné zaměření na nadané děti s dyslexií zatím nevedlo k úspěšné realizaci domácího výzkumu. Dětská populace České republiky není dost velká, aby se seriózním badatelům dařilo sestavit dostatečně početné výzkumné soubory tak specifických skupin, jako jsou třeba nadaní dyslektici, nanejvýš přičteme-li k tomu problémy, se kterými se jejich identifikace potýká. Autorka nám prozatím předložila přehledovou studii o rozsahu 164 stran včetně obsahu, věcného i jmenného rejstříku a seznamu literatury. Ten seznam obsahuje přes 200 relevantních titulů zahraniční (hlavně americké) provenience, několik odkazů na českou a slovenskou produkci, pár autocitací a citací právních norem. Celá studie zprostředkovává cenné informace nejen psychologům, ale i pedagogům a speciálním pedagogům; nejen těm, kteří se zabývají otázkami nadání, ale i těm, jež řeší problematiku specifických poruch učení. Řekl bych, že nejcennější je právě pro ně. Jelikož se autorka k těmto poruchám staví z jiné perspektivy, než jsme byli doposud zvyklí, přináší množství témat, která by měla být i v domácím odborném prostředí rozdiskutována. Posuzovaná knížka Šárky Portešové může stát na začátku této diskuse. Škoda jen, že ji Masarykova univerzita vydala pouze v malém nákladu a nebude tedy pro zájemce snadno dostupná. Ale určitě stojí za to si ji sehnat.

Doc. PhDr. Vladimír Dočkal, CSc.

Výzkumný ústav dětské psychologie a patopsychologie v Bratislavě

Kontakt: vladimir.dockal@vudpap.sk

Dočkal, V. (2010). Skryté nadání: psychologická specifika rozumově nadaných žáků s dyslexií [recenze]. *E-psychologie* [online], 4 (4), 57-59 [cit. vložte datum citování]. Dostupné z WWW: <<http://e-psycholog.eu/pdf/dockal-rec.pdf>>. ISSN 1802-8853.